

DZIEJE DIECEZJI WROCŁAWSKIEJ W RĘKOPISIE SPRZED STU LAT

1 Rękopis

Do stosunkowo dobrych i licznych opracowań syntez dziejów diecezji wrocławskiej ustanowionej w 1000 r., należy dołączyć nie uwzględnianą dotąd przez historyków rękopiśmienną pracę sprzed stu lat, przechowywaną w Archiwum Diecezjalnym w Görlitz: Ewald Freiherr v. Kleist, Das Bisthum Breslau in kirchlichen und politischen Beziehung, Breslau 1902. Praca została napisana tą samą ręką w zeszycie, starannym niemieckim neogotykiem na 245 stronach. Relacja urywa się przy opisie rządów bpa H. Förstera. Praca była więc blisko ukończenia, skoro biskup zmarł w 1883 r., a rękopis ma datę roczną 1902.

2 Autor

Autor położył swój podpis na stronie tytułowej: Ewald Freiherr von Kleist. Był to ksiądz diecezji wrocławskiej, miał tytuł barona, pochodził z Nadrenii, Urodził się 14 grudnia 1872 r. w Düsseldorfie; świadectwo dojrzałości uzyskał w 1892 r. w Emmerich (miasteczko w pobliżu granicy holenderskiej); studia teologiczne odbył we Wrocławiu¹. Świecenia kapłańskie przyjął z rąk kard. G. Koppa w dniu

* Wykaz skrótów zastosowanych w przypisach znajduje się na końcu tomu, przed spisem treści.

¹ Podstawowe materiały do biografii znajdują się w Archiwum Archidiecezjalnym

23 czerwca 1896 r. w katedrze wrocławskiej. Przez rok był wikariuszem w Jeleniej Górze, następnie poświęcił się pracy katechetycznej w renomowanym wrocławskim Gimnazjum św. Macieja². Pracował tam aż do roku 1924, kiedy ze względów zdrowotnych nie mógł kontynuować zajęć, opuścił Śląsk i zamieszkał w Ulm. Zmarł 22 lipca 1928 r. w Pfaffenhausen koło Memmingen. W swej zawodowej karierze dydaktycznej, zgodnie z wymaganiami pruskich przepisów szkolnych, w dniu 16 czerwca 1898 r. złożył egzamin *pro facultate docendi* i uzyskał nominację na nauczyciela klas wyższych (*Oberlehrer*). W 1911 r. został odznaczony tytułem *Professor*, co dla nauczycieli gimnazjalnych było niezbyt częstym wyróżnieniem. W tym samym roku uzyskał stopień doktora teologii na Uniwersytecie Wrocławskim.

E. Kleist nie miał formalnych kwalifikacji historyka, nie był też historykiem-amatorem, nie znamy żadnych publikacji jego autorstwa. Natomiast z pewnością bardzo dobrze wypełniał swoje obowiązki nauczyciela religii. Można przyjąć, że omawiany „Zarys dziejów diecezji wrocławskiej” był owocem jego osobistych zainteresowań. Nie wykluczone także, że podjął ten wysiłek z powodu swoich dydaktycznych zajęć z młodzieżą gimnazjalną. Trudno jednoznacznie określić cel opracowania, ale jasny wykład całych dziejów sławnego biskupstwa jakby do tego upoważnia. Może wspomniany w 1900 r. jubileusz 900-lecia istnienia biskupstwa był jakąś inspiracją dla ks. von Kleista do podjęcia pracy — nie jesteśmy dziś w stanie uzyskać na to pytanie zadowalającej odpowiedzi. Jeżeli jednak owe dydaktyczne cele były inspiracją główną, to E. v. Kleist wpisywałby się tym samym do grona tych miłośników kościelnych dziejów Śląska, którzy podejmowali trud syntez podobnych, np. ks. J. Chrzęszcz³ czy ks. K. Kastner⁴: Zastanawia fakt, że E. v. Kleist nie zdecydował się na publikację swej pracy. Podobnie trudno wyjaśnić, w jaki sposób oryginał znalazł się w Görlitz i pozostawał tam aż do niedawna zupełnie zapomniany.

w Wrocławiu, sygn.: APD nr 1049. Także kolejne schematyzmy diecezji wrocławskiej powtarzają dane biograficzne ks. E. Kleista.

² Przypomnijmy, że była to szkoła jezuicka, założona w 1638 r. przy klasztorze krzyżowców z czerwoną gwiazdą. Słynęła z powodu wysokiego poziomu nauczania; liczba uczniów już w XVIII w. przekraczała 500.

³ *Kirchengeschichte Schlesiens für Schule und Haus*, Breslau 1908.

⁴ *Kirchengeschichte Schlesiens*, Königshütte 1920.

Wiadomość o jego istnieniu wraz z krótką oceną ks. prof. Wernera Marschalla otrzymałem od prepozyta ks. prałata Petera Birknera, który udostępnił mi rękopis, bym mógł się z nim zapoznać, za co jestem Mu szczerze wdzięczny⁵. Nie są znane inne egzemplarze tej pracy (czy istniały?), ani powoływanie się na to opracowanie przez historyków w dotychczasowych badaniach. Ufam, że w ślad za formułowaną tutaj informacją naukową (bez szczegółowej analizy całej zawartości), przeznaczoną dla polskiego kręgu historyków — czytelników — badaczy — wzbogaci wiedzę o historiografii diecezji wrocławskiej.

3 Zawartość

Dzieje diecezji wrocławskiej od pierwszych śladów chrześcijaństwa na Śląsku i pierwszego biskupa Jana z roku 1000 do biskupa H. Förstera w drugiej połowie XIX w. ujęto w formie narracji ciągłej, bez żadnego podziału (części, rozdziały ...). Narracja została ułożona logicznie, według następujących po sobie okresów rządów kolejnych zwierzchników diecezji wrocławskiej, a dane biograficzne o biskupach są włączone i skorelowane z wątkami politycznymi. Proporcje zostały zachowane bardzo starannie; średniowiecze omówiono na stronach 1–70, pontyfikat biskupa Jana Thurzona, za którego mamy do czynienia z początkami Reformacji, obejmuje strony 71–171, natomiast okres pruski (od zajęcia Śląska przez Prusy w 1742 r.) opisany został na stronach 172–245.

Całość ujęcia odsłania pewien talent autora w dziedzinie dokonywania syntezy historycznej. Przy prowadzeniu wątków, E. v. Kleist podaje dokładne daty wielu wydarzeń. Bardzo nieliczne są przypisy, a te, jakie zamieścił, to głównie bibliograficzne, przywołujące określoną pozycję, z której korzystał. Całość napisana starannie, choć widać nierzadkie przekreślenia i dopisane pojedyncze słowa czy zdania nad wierszem; mogłoby to dowodzić, że E. v. Kleist nie przygotowywał tekstu do wykorzystania przez innych, i pewnie nie do druku, lecz dla własnego użytku. Ściśle z tekstem powiązane są dodatki (*Nachträge*) w liczbie trzynastu, zamieszczone jakby osobno, z od-

⁵ Notatkę W. Marschalla o rękopisie E. v. Kleista: *Eine handschriftliche Darstellung der Geschichte des Bistums Breslau* zamieszcza „Schlesien in Kirche und Welt. Heimatbrief der Katholiken aus dem Erzbistum Breslau” (Münster) 28: 2001 nr 6 s. 120–121.

rębną paginacją 22 stron, które zasadniczo dotyczą okresu pruskiego i są organicznie powiązane z narracją, bowiem autor zaznacza dokładne odniesienie do określonej strony. W dodatkach są szczegółowe wykazy, np. dochodów biskupstwa, klasztorów, szkół, pruskich przepisów w dziedzinie wyznaniowej itp.

E. v. Kleist pisał dzieje diecezji wrocławskiej w okresie, kiedy nauka historyczna dysponowała już licznymi osiągnięciami w dziedzinie edycji źródeł do dziejów Kościoła na Śląsku, jak i publikowanych opracowań. Wspomnieć wypada podstawowe w warsztacie historyka Śląska edycje źródeł: *Silesiacarum rerum Scriptores*⁶, *Scriptores rerum Silesiacarum*⁷, czy rozpoczętą w latach 80. XIX w. serię: *Codex Diplomaticus Silesiae*, i inne. Autor wyznaje, że opracował swój zarys na podstawie solidnej publikacji C. Grünhagena⁸, schematyzmów diecezji wrocławskiej⁹ oraz innych, jakie przytacza w odpowiednich miejscach. Nie ma ich zbyt wiele, ale odnotował prace J. Heyne¹⁰ (s. 115, 159), bardzo dobry *Kirchenlexikon*¹¹ (s. 194, 223), czy mniej u nas wykorzystywane prace A. Bongratza¹² (s. 236) czy W. Rudolphi¹³ (w dodatkach). Raz tylko zacytował (s. 118) z dawnego piśmiennictwa śląskiego pracę F. Lucae (zm. 1708)¹⁴. Te przykładowo przytoczone podstawy, na jakich autor oparł swe wywody potwierdzają, że postawione sobie zadanie potraktował solidnie, a także zyskał dość wszechstronną orientację w dziejach diecezji; jeżeli więc

⁶ Hrsg. F. W. Sommersberg, Bd 1–3, Leipzig 1729–1732.

⁷ Hrsg. G. A. Stenzel, C. Grünhagen, H. Markgraf, A. Schimmelpfennig, W. Schönborn, F. Wachter, Bd. 1–17, Breslau 1835–1902.

⁸ Chodzi o jego *Geschichte Schlesiens*, Bd. 1, Gotha 1884 ss. XIII, 433, Bd. 2, Gotha 1886 ss. VII, 446.

⁹ Tradycja wydawania schematyzmów diecezjalnych diecezji wrocławskiej sięga XVIII w. W swoim czasie E. v. Kleist miał do dyspozycji obszerny schematyzm z 1895 r. z obszernym wstępem historycznym pióra wybitnego historyka Śląska J. Jungnitza.

¹⁰ *Denkwürdigkeiten aus der Geschichte der katholischen Kirche Schlesiens*, Bd. 1–3, Breslau 1860–1868; E. v. Kleist cytuje kilkakrotnie tom 3.

¹¹ *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*, od 1880 r.; hasło dotyczące Wrocławia znajduje się w t. 2 (1881) na s. 1242–1254.

¹² *Die Klöster in Preussen und ihre Zerstörung*, Berlin 1880.

¹³ *Kirchenpolitik Preussens*, 1889.

¹⁴ Chodzi o jego znane *Schlesiens curieuse Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronica der von Ober- und Niederschlesien* (1689).

dzieło to służyło mu w pracy nauczyciela religii we wrocławskim gimnazjum, to zapewne uczniowie wiele zyskali.

4 Ogniwo wizji

Dziś chyba już nikt nie będzie sięgał do rękopisu von Kleista, by się nań powołać w badaniach nad kościelną przeszłością Śląska. Nie przewiduje się też zapewne publikacji tego rękopisu, zwłaszcza że jubileusz tysiąclecia biskupstwa wrocławskiego w roku 2000 był okazją do pojawienia się licznych, coraz doskonalszych metodologicznie i merytorycznie opracowań tematu¹⁵. Jednak dla badacza historiografii tej diecezji prezentowany rękopis stanowi interesujące ogniwo tworzenia się i ubogacenia wizji tych dziejów. Pozwala także przyrzec się z bliska warsztatowi historyka–amatora, którego opracowanie nie weszło do obiegu naukowego. Niniejsza nota adresowana jest do wszystkich, którym z różnych powodów bliskie są losy i cała przeszłość biskupstwa wrocławskiego.

¹⁵ Zob. krótkie omówienie wyników do 1980 r.: J. Kopiec, *Historiografia diecezji wrocławskiej do roku 1821*, ABMK 45:1982 s. 263–271. Brak jeszcze podsumowania dorobku obchodzonego Millennium Biskupstwa Wrocławskiego w 2000 r.